

МІФІЧНА ПІДСТАВА КУЛЬТУРИ ПОСТМОДЕРНУ

У статті розглядається проблема обставин усвідомлення в культурі постмодерну ситуації міфічності історичного процесу. Міф як ситуація відповідності суб'єкта мислення об'єкту мислення виступає формою свідомості, відносно якої культура завжди є змістовним тлом цього досвіду. Місце парадигми «єдності світу», притаманної класичному світогляду, заступає парадигма «єдності культур», яка ґрунтується на нерозпізнаванні часової відстані подій та нівелюванні культурних цінностей. Таке уявлення має позитивну та негативну сторони. Позитивність у тому, що людина як історичний суб'єкт розуміє свою «частковість» і не бере на себе відповідальності остаточно оцінювати події, що відбуваються. Негативність у тому, що людина взагалі починає уникати відповідальності за теперішнє і зводить своє життя до ігрового розмаїття.

Проблема визначення загальнокультурної підстави є постійною, тобто відкритою проблемою. Але розв'язання її в умовах постмодерну дещо відрізняється від попередніх історико-філософських спроб. Постмодерна культура намагається вирішити її з боку форми, а не змісту, як це робили представники класичної та некласичної філософії. Тому деякі результати, що їх дістали постмодерні мисленники, сьогодні є новими і заслуговують на уважне студювання.

В умовах постмодерну змінився зміст не тільки поняття «підстава», а й поняття «міф». Нині його розуміють не як «слово» чи «переказ», а як певний стан, досвід свідомості, який супроводжує людину впродовж життя, оскільки міститься у безумовному співвідношенні того, хто мислить, і ситуації, яка осмислюється [1].

У такому розумінні міф є підставою культури як простору предметного людського життя. І саме тому він не є «анахронізмом» чи симптомом чогось примітивного. Але при такому визначенні не зрозуміло, яку функцію виконує міф у культурі.

Па це можлива єдина відповідь: *міф є здатністю переживати обставини, з якими неможливо боротись, на які не можна свідомо вишивати.* Прикладом може слугувати ідеологічна настанова з не-

далекого минулого: «Більше демократії, більше соціалізму». Насправді це гасло є саме міфологемою, а не ідеологемою і не фантазією. Це спосіб ставлення до влади як до звичайної та невід'ємної від життя, бо якщо сприймати її серйозно, то з нею слід боротись. Але уявлення про владу є міфічними саме тому, щоб своєю нереальністю зупинити процес «примноження реальності». Тільки міф допомагає змиритися з нестерпною ситуацією пригнічення особистої свободи колективною свободою.

Отже, наявність міфу в культурі вказує на те, що повністю раціоналізоване життя було б нестерпним для людей, тому деякі ситуації в ньому не рефлексуються, а просто приймаються, тобто переживаються як міфічні, неусвідомлені, але цілковито зрозумілі. Інакше кажучи, повного свідомого упорядкування суцього ніколи бути не може. Але після тривалого історичного проміжку насильницьких спроб такого упорядкування усвідомлення того, що міф є форма культури, стало рятівною спробою «упорядкованої неупорядкованості». Це абсолютне, але неусвідомлене знання, що дає змогу людству виживати за будь-яких обставин.

Постмодерн є прикладом першого в історії усвідомлення формально-упорядковуючої функції міфу. Досі міф у культурі існував стихійно і уявляв-

ся як Інше. Постмодерн усвідомив цей досвід Іншого як Іншого, а не як Свого-Іншого (Гегель). Тобто відстояв позицію метафізичного, а не діалектичного усвідомлення міфу, водночас показавши його внутрішню несуперечливість, а отже, й парадоксальність. Тим самим замість настанови «єдності світу» постмодерн пропонує настанову формальної (міфічної) «єдності культури» за її змістовної множинності.

Тільки міф здатний подолати суперечність між класикою та некласикою в культурі. Вочевидь, культурна тривалість настільки перебрала міру власного змістовного розмаїття, що виникла пекуча необхідність не просто об'єднати культури в часі та просторі (наприклад, за допомогою мережі Інтернету, чи інших глобалізаційних заходів), а розробити методологію такого об'єднання. *Міфо-логія або міфо-логіка і постає такою методологією за доби постмодерну.*

З огляду на це зрозуміло, що механізм постановки проблеми підстави в умовах постмодерну докорінно відрізняється від механізму, що його колись запропонував М. Гайдеггер. Як відомо, він спробував окреслити підставу як предмет. І в нього нічого не вийшло, бо неможливо адекватне описування «трансцендентного предмета». Можна сказати, що досвід Гайдеггера, як і загалом досвід модерну щодо студіювання підстави, був негативним, оскільки окреслив її як «предметне Ніщо».

Але водночас Гайдеггер залишив приклад надзвичайної філософської «мужності», кажучи про те, що людина як суб'єкт підстави не може спиратись ні на що інше, крім як на саму себе, на свій індивідуальний досвід у світі. Реальної, об'єктивної підстави не існує, натомість є абсолютна суб'єктивність, яка надає життю бунтівного, абсурдного і трагічного статусу.

Тому трансформація проблеми підстави в умовах постмодерну із змістовної у формальну стала спробою виходу з глухого кута, у який свідомість модерну свідомо сама себе заганяла.

Постмодерний підхід до проблеми підстави полягав у тому, щоб *розглядати не думку про підставу, а думку, яка сама себе конструює в процесі рефлексії*. Передумову для такого повороту заклав уже Гайдеггер. Коли він входив в аудиторію, то одразу попереджав студентів, що не переповідає їм зміст аристотелівських творів, а просто покаже, як рухається думка він одного умовиводу до іншого, а слухачі намагатимуться збагнути та повторити це на власному досвіді.

Таким чином, Гайдеггер підійшов до визнання незалежного від культурних обставин досвіду сві-

домості, який згодом посів центр постмодерних студій. Цей досвід показує лише часткову належність до реального історичного суб'єкта. Отже, людина лише умовно може бути названою суб'єктом культури. Справжнім суб'єктом виявляється не сама людина, а її свідомість, - не реальний, а *трансцендентальний суб'єкт* '.

Але виходить, що коли людина складає з себе остаточні суб'єктні обов'язки і передає їх у якусь іншу сферу, - їй уже є на що покладатись. Якщо модерн вимагав від людини постійної відповідальності за все та «авторського», особистісного ставлення до світу, - то ця надмірна відповідальність призводила до порушення здорового глузду. У постмодерну все інакше: за людиною залишається право на особисту думку, але при цьому їй надається можливість анонімності; міфічний простір, де її думка знаходить відлуння та узгодження з іншими думками, послаблює міру унікальності власного досвіду і створює загальне відчуття «консенсусу».

Таким чином, порушуючи сьогодні проблему підстави, ми порушуємо проблему пізнавальних спроможностей людини, які виходять за межі предметних. Сьогодні, щоб почуватись упевнено, людина знов-таки має поставати віч-на-віч зі світом. Вона повинна розуміти, що від її особистого досвіду залежить доля світу. Але водночас вона повинна відчувати зростаючу легкість від зростаючої відповідальності перед світом, бо усвідомлює, що не тільки вона сама чекає на активність світу, а й світ чекає на її активність. І це відрізняє її досвід від модерного, але, знов-таки, знаходить певні паралелі з культурою модерну: за думкою Ф. Ніцше, все, що не може знищити людину, має робити її сильнішою.

Це цілковито міфічна ситуація.

У культурі постмодерну цей досвід підстави як міфу реалізується з першого погляду легко: через численні ігрові ситуації. Це шоу, які виявляються у всіх сферах життя: в політиці під час виборів; у соціальних програмах; у симуляції реальності віртуального простору; у концептуальній художній творчості; у спорті; у науці, оскільки вона бере участь у розробці програмного забезпечення таких ігор.

І ось тут виявляються *не тільки позитивні, а й негативні сторони міфічного статусу підстави*.

Людина відчуває себе впевнено, оптимістично, - але не має на це жодних підстав. Підстава культури все одно залишається за межами усвідомлення як трансцендентна. А людина-лише «індикатор» присутності (присутності!) підстави і не більше. Людина - лише «спостерігач», оскільки має про підставу якусь інформацію, і інтуїтивно відчуває, що знає це напевно. У неї з'являється переконання, що

' До речі, тут також убачається зв'язок із модерною традицією. Е. Гусерль у «Картезійських медитаціях» неодноразово виходив на проблему трансцендентального суб'єкта, коли вживав незвичні звороти щодо поведінки свідомості: «Свідомість вважає...», «Свідомість сприймає...» тощо. Але силами феноменології досягнути прозорості у розумінні трансцендентального суб'єкта було неможливо, тому більш-менш це вдалось хіба що Ж. Лакану, який спробував об'єднати досвіди Гусерля та Фрейда. Але, напевно, він також не сказав останнього слова у вирішенні цього питання.

в даний момент вона посідає центр Всесвіту. Це також гносеологічний «атавізм» минулого; це настанова Просвітництва. Так почуває себе пересічний турист за кордоном, коли опиняється у відомому на весь світ місці. Але, на відміну від просвітницького суб'єкта, суб'єкт постмодерну використовує цю ситуацію неадекватно: замість милування Парижем з височини Ейфелевої вежі, він воліє звідти плюнути комусь на голову; беручи участь у телепередачі, він хоче комусь передати привіт з екрана телевізора замість того, щоб грати, тощо.

Це ознака міфічного ставлення до ситуації, коли всі ціннісні орієнтири змінюються. Для людини раптова, довільна цінність стає набагато важливішою за «вічну», тому її дії набувають абсурдного вигляду. Але тільки з погляду раціонального світоопанування. Людина ніби й не відає, що коїть. Вона *імітує* діяльність. І це також ознака постмодерну, який перебуває під тиском магії автоматизованих технологій. Як тільки людина навчилася позбавлятися безпосереднього процесу праці, вона не пішла, за Марксом, розвивати власні творчі здібності, щоб надалі отримувати задоволення від праці. Вона перетворила керування процесом праці на «науково обгрунтоване байдкування».

Таке сьогодні відбувається тому, що людині в умовах пересичення інформацією дуже важко створити щось нове.

Зрозуміло, що усвідомлення складнощів досягнення нового супроводжує людину впродовж усієї історії. Але саме сьогодні людина втратила відчуття і сенс новизни. Чим більше вона намагається взяти гору над буттям, тим більше узалежнюється від нього. Тому вона нічого не спроможна удосконалити, тільки спотворити. Вона настільки перевантажена інформацією, що вже не виділяє головне і другорядне. Головна мета для неї сьогодні - якимось чином зрушитися з місця в умовах нескінченності інформаційного простору. Цей симптом визначився ще на початку 70-х, коли з'явилось дуже популярне хобі - швидкочитання. Це міфічне явище, покликане допомогти «перетравити» масу інформації. Але ніхто по-справжньому не ставив собі запитання: навіщо? Мудрість постає не з багатознання. Звичайно, шкода не прочитати якусь цікаву книжку. Але не можна налаштуватися на «інформацію взагалі», «інформацію заради інформації», інакше серед неї можна втратити власне «Я». Останніми роками винайдено спеціальні технології для прискорення «перетравлення» інформації. До цього підводить принцип розбудови Інтернету. Слово все більше й більше набуває колір втраченого «образного» вигляду, повертається до ієрогліфічного, оповідального статусу. Сторінки журналів та газет дедалі більше нагадують сайти Інтернету, а ті, в свою чергу, дедалі більше стають схожими на комікси. Новому «не дається часу» (П. Козловські), «бракує часу», щоб утвердитись як нове. Нарощування швидкості

часу призводить до його сенсорного зникнення та виникнення натомість відчуття єдності досвіду свідомості як «єдності буття». Між учинком (дією) та задумом (ідеєю) немає «проміжку». *Ідея вже й є результатом, дією*; свідомість і виступає таким діючим важелем, «свідомістю-буттям» (М. Мамардашвілі). Тому «проблемність» нового зникає.

Натомість постає інша проблема: що робить той, хто не спроможний створити нове? Зазвичай він *інтерпретує* старе. Він створює концептуальні структури, на підставі яких народжуються як зарозуміла концептуалістична творчість, так і «попсова» інтелектуальна гра. Більше того: інтерпретація зближує ці дві крайнощі і навіть гармонійно їх поєднує. Сьогодні можна увійти до сайту Інтернету з інтелектуальними іграми і самому дописати за Достоевського роман «Брати Карамазови» або за Діккенса «Таємницю Едвіна Друда». Нові почуття, що при цьому з'являються, і є «відчуттями нового». Досить уявити себе на місці геніального письменника, і душа зазнає гармонії та самовпевненості. Імітація супроводжує інтерпретацію, і навпаки.

Таке трапляється лише за умов, що культурні витвори розглядаються як текстові структури, і будучи прочитаними будь-ким, постійно «живуть власним життям». Це стосується не тільки сучасних концептуальних творів, де за допомогою математики та комп'ютерних технологій можна створювати нові звукові сполучення, переставляти місцями слова та образи. Такої трансформації можуть зазнавати і класичні твори, які, потрапляючи у контекст сучасності, втрачають усталений сенс. Сучасна епоха культивує відчуття випадковості розуміння твору: мовляв, тобі пощастило, що цей твір розкрився саме тобі, адже його логіка не обов'язково збігається з твоєю. Отже, в умовах інформаційного буму на перше місце висуваються ірраціональні, нелогічні, чуттєво-інтуїтивні чинники подолання інформаційної пересиченості.

Така ситуація визначається постмодерном як «криза історичного мислення». Але йдеться не про кризу взагалі, а тільки про кризу класичної та не-класичної парадигми. Класичний історизм зводив міф до анахронізму та виводив його за межі історії. Некласичний історизм залучав міф до контексту культури як її частку і розводив у різні боки історію та культуру. Історія роглядалась як наука; культура - як змістовне тло цієї науки; отже, міф як частина культури потребував наукового дослідження.

Натомість *постмодерн розглядає міф як єдину модель історії*. Між історією та міфом немає різниці, бо історія як процес плінності подій та їхнього переживання у часі не може стати наукою, як на це сподівався Енгельс.

Але що це за «міфічна історія», яка до того ж є підставою культури?

Це історія без простору й часу, - *історія теперішнього*. А у теперішньому є лише плінність та пов-

нота досвіду свідомості. Якщо вся попередня історія не здійснилась у своїх ідеальних настановах, - то все, що людині сьогодні залишається, - це переказувати, описувати свій власний досвід свідомості [2], міфізувати у лінгвістичних та риторичних структурах. Можна сказати, що це процес «опису опису». А «міфічна культура» - це культура самопояснення суспільства перед собою та майбутнім. Тобто сьогоднішня культура здійснюється у процесі цитування, обговорення. І ще - через заповіді. Останні 30-40 років у країнах Західної Європи та у СРСП модно було залишати символічні листи «товаришам нащадкам»: у фундаменти новобудівель закладались капсули з посланнями, які слід розкрити через кілька століть, тощо. Ця хвороба сучасної культури є наслідком дії *закона співпричетності*, який є законом міфічного перебування. А змістом цього закону є самопояснення, що, як своєрідні «заклинання», спрямовані у вічність з метою її наближення.

Але не тільки сучасна культура не бажає загубитись у майбутті. Зусилля, спрямовані на усунення часової розбіжності подій, призводять до активного функціонування минулого в сучасному контексті. Це ще один аспект пояснення, чому новому «бракує часу»: час відбирається в нього подіями минулого, які набувають більшої актуальності. Це виявляється через демонстрацію старих кінофільмів (у країнах СНД - здебільшого фільмів сталінської доби), використання старовинних сюжетів і мотивів у побуті (стиль «ретро») тощо. Ціла тенденція копіювання класичних та некласичних витворів мистецтва теж є спробою діяти сьогодні так, як ко-

лись. Коли на аукціонах замість оригіналів свідомо продають копії (не підробки!), - це не просто бажання мати власну «Джоконду»; це свідоме бажання мати поряд з собою приклад вічного, незмінного та безцінного. Але й це ще не все. Коли сьогодні визначають «більш вдалі» та «менш вдалі» копії мистецьких витворів, - це ще й усвідомлення того, що минуле завжди перемагає, що класика стоїть вище за некласику, а некласика є вищою за постнекласику. Людина як суб'єкт може сьогодні все. Але, будучи суб'єктом умовно (=історичним суб'єктом), вона позбувається авторства; причому, чим складнішу функцію вона виконує, тим менше місця для творчості їй залишається. Це нагадує ситуації, у яких колись опинялися середньовічні алхіміки: вони лише виконували вимоги інструкцій-рецептів, але нічого не додавали від себе. *Новим завжди був лише перший акт Творіння*; потім була тільки «творчість», яка за суттю своєю є копіюючою: з природи, ідеального уявлення, з чого завгодно.

Такі уявлення свідчать про почуття початкового здійснення історії. Історія як така здійснилась уся, одразу й назавжди, - як міф, як форма свідомості. Часовий досвід — лише поступове розгортання її змістовних структур. Але нічого принципово нового в історії не з'явилося і ніколи не з'явиться. В культурі постмодерну вперше настало таке розуміння. Тому ностальгія за минулим змінилась усвідомленням того, що воно «завжди з нами», що за його межі неможливо вирватись. А звідси — спокій відчуття міфічного простору і сприйняття усього, що відбувається. Як відомо, «у природи немає негоди»...

1. Мамардашвили М. К., Пятигорский А. М. Символ и сознание: Метафизические размышления о сознании, символическом и языке - М., 1996, - Розд. 1.

2. Пятигорский А. М. Постмодернизм // Пятигорский А. М. Избранные труды. - М., 1996. - С. 320.

Savelleva M. Yu.

MYTHICAL BASIS OF THE POST-MODERN'S CULTURE

The problem of the reason of realizing in post-modern's culture the situation of the mythism of historical process is considered in article. Myth as situation of the appropriation the subject of thinking to the object of thinking which appears as form of the consciousness relating to which culture always is the containing background of this experience. Paradigm of «unity of the world» attributed to the classical worldview is replaced by paradigm of «unity of the cultures» which is based on non-distinguishing of time distance of the events and depreciation of the cultural values. Such conception has positive and negative sides. The positive one is that a person as historical subject understands his «partiality» and doesn't take responsibility to estimate occurring events finally. The negative one is that person begins to avoid responsibility for the present and limits his life to the game variety.